

Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ile Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları Arasındaki İlişkiye Yönelik Araştırmaların İncelenmesi

Investigation of Research on the Relationship Between Early Maladaptive Schemas and Alcohol and Substance Use Disorders

Melda Meliha Erbaş ¹ 

1. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa

Abstract

The aim of this research is to investigate the researches on the relationship between early maladaptive schemas and alcohol and substance use disorders. In this study, which was designed as a case study from qualitative research designs, document review method was used. In line with the purpose of the study, 8 national and 13 international studies were obtained and analyzed in terms of the author and year of publication, type of research, sample, subject and findings. Results show that early maladaptive schemas are directly related to alcohol and substance use. In addition, a limited number of experimental studies examining the effect of schema therapy-oriented interventions also indicate that these interventions have a positive effect on smokers and substance addicts. As a result, it is pointed out in the national and international literature that early maladaptive schemas are associated with alcohol and substance abuse. So, it is thought that it would be useful to disseminate experimental studies examining the effectiveness of schema therapy-oriented interventions on these types of addictions and, in line with the results, to develop schema therapy-based preventive and curative intervention programs aimed at reducing alcohol and substance abuse in adolescents and adults.

Keywords: Early maladaptive schemas, schema therapy, alcohol abuse, substance abuse, document analysis

Öz

Bu araştırmanın amacı erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde kullanım bozuklukları arasındaki ilişkiye yönelik araştırmaların incelenmesidir. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak desenlenen bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda 8 yurt içi, 13 yurt dışı çalışmaya ulaşılarak, bu araştırmaların yazarı ve yayın yılı, araştırmanın türü, örnekleme, konusu ve ortaya konan bulgular açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçları erken dönem uyumsuz şemaların alkol ve madde kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca şema terapi odaklı müdahalelerin etkisinin incelendiği sınırlı sayıdaki deneysel çalışma da bu müdahalelerin sigara ve madde bağımlıları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak yurt içi ve yurt dışı alanyazında erken dönem uyumsuz şemaların alkol ve madde bağımlılığı ile ilişkili olduğuna işaret edilmektedir. Bu nedenle şema terapi odaklı müdahalelerin bu bağımlılık türleri üzerindeki etkililiğini inceleyen deneysel çalışmaların yaygınlaştırılması ve sonuçlar doğrultusunda gençler ve yetişkinlerde alkol ve madde kullanımını azaltmaya yönelik şema terapi temelli önleyici ve iyileştirici müdahale programlarının geliştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Erken dönem uyumsuz şemalar, şema terapi, alkol bağımlılığı, madde bağımlılığı, doküman analizi

Giriş

Alkol, sigara ve madde bağımlılığı günümüzde en önemli toplumsal sorunlardan biri olarak görülmektedir. Bağımlılık yapan maddelerin pekiştirici özelliklerinin olması nedeniyle insanlar çok eski çağlardan bu yana iyi hissedebilmek adına çeşitli maddeleri kullanma eğiliminde olmuşlardır (1). Bağımlılık, bireyin çeşitli yaşam işlevlerinde bozulmalara ve aksamalara yol açarak yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (2). Madde bağımlılığı ciddi işlev kayıplarına yol açmasına rağmen madde kullanımına devam etme, maddeyi bırakmak için gösterilen çabanın sonuçsuz kalması, kullanılan maddeye karşı tolerans geliştirme ve madde kullanılmadığında yoksunluk belirtileri gösterme gibi özelliklerle karakterize riskli bir durum olarak tanımlanmaktadır (3). Yapılan araştırmalar Türkiye’de bağımlılık yapıcı madde kullanımının Avrupa ve ABD ülkelerine göre daha az olmakla birlikte yaygınlığın giderek arttığını ve başlama yaşının son yıllarda ilköğretim çağına kadar düştüğünü göstermektedir (2). Günümüzde gençler arasında eğlence amaçlı en sık tüketilen maddelerin başında alkol gelmektedir. Son yıllarda alkol kullanımında ciddi bir artışın olduğu, alkole başlama yaşının 14 yaşına kadar düştüğü ve öğrenciler arasında yaygınlaştığı bildirilmektedir (4). Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda bağımlılık yapıcı maddeye başlama riskini saptamaya ve önlemeye yönelik çalışmaların önemli olduğu düşünülmektedir. Öte yandan bağımlılıkla ilgili koruyucu ve iyileştirici ruh sağlığı hizmetlerinin planlanmasında; bağımlılığın azaltılmasında etkili olabilecek psikolojik müdahale yaklaşımlarının değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Madde kullanımının etiyolojisine ilişkin alanyazında pek çok araştırma bulunmakla birlikte (5-9) son yıllarda erken dönem uyumsuz şemaların ve bu şemalara yönelik başa çıkma davranışlarının etkisi üzerine araştırmaların hız kazandığı görülmektedir (10-13). Erken dönem şemalar; kökeni çocukluk yıllarındaki deneyimlere dayanan ve sonraki bireyin yaşantılarıyla biçimlenen olumlu- olumsuz, uyum sağlayıcı - uyum bozucu temalar olarak tanımlanmaktadır (14). Bu şemalar; bireyin gerçekliğini koşulsuz kabul ettiği ve diğerleriyle kurduğu ilişkilerini şekillendiren katı inanç ve duygulardır. (15). Bu şemalar, bireylerin kendilik algısı, fiziksel ve ruhsal sağlığı, sosyal ilişkilerine ve gündelik yaşamdaki işlevselliklerine zarar verir. Bireyler şemaların yarattığı olumsuz duygularla baş edebilmek için bir takım başa çıkma stilleri oluştururlar. Bu stiller; şemaya teslim olma, şemadan kaçınma ve şemayı aşırı telafi etme biçimindedir (16).

Şema modelinde 18 adet erken dönem uyum bozucu şema ve bu şemaların yer aldığı 5 adet şema alanı bulunmaktadır.

1. Kopukluk ve Reddedilmişlik Alanı: Sevecen olmayan, istikrarsız, reddedici aile yapısının bu şema alanıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Çocuğun aile ortamında güvenlik, kabul, empati, sevgi, yakınlık, saygı, bakım gibi ihtiyaçlarının karşılanmadığı durumlarda kopukluk ve reddedilmişlik alanındaki şemalar ortaya çıkar. Bu alanda; terk edilme, duygusal yoksunluk, güvensizlik/suistimal edilme, kusurluluk/utanç, sosyal izolasyon/yabancılaşma şemaları yer almaktadır (17).
2. Zedelenmiş Otonomi ve Kendini Ortaya Koyma Alanı: Aşırı korumacı, müdahaleci, yeterince ilgi ve sevginin olmadığı, bağımsızlaşma çabalarının desteklenmediği aile ortamında; çocuğun güven ve yeterlilik duyguları yeterince gelişemediği için bu alandaki şemalar ortaya çıkabilmektedir. Bu alanda; bağımlılık/yetersizlik, hastalıklar ve tehditler karşısında dayanıksızlık, iç içe geçme/gelişmemiş benlik ve başarısızlık şemaları yer almaktadır (18).
3. Zedelenmiş Sınırlar Alanı: Fazla hoşgörölü ve aşırı izin verici ebeveynlere sahip çocuklar, başkalarının hak ve özgürlüklerini göz önünde bulundurma, özdisiplin oluşturma, yeterince sorumluluk alma, hazzı erteleme gibi konularda zorlanmakta ve zedelenmiş sınırlar alt alanında şemalar geliştirebilmektedirler. Bu alanda büyüklük ve yetersiz özdenetim şemaları bulunmaktadır (17).
4. Diğerleri Yönelimlilik Alanı: Koşullu kabul ve sevginin olduğu bir aile ortamında büyüyen çocuklar çevrelerinden sevgi, ilgi ve onay kazanabilmek duygusal ihtiyaç ve arzularını bastırmayı öğrenirler; başkalarının onayını kendi ihtiyaçlarından daha ön planda tutarlar. Bu alanda boyun eğcilik, onay arayıcılık ve kendini feda şemaları bulunmaktadır (20).

5. Aşırı Tetikte olma ve Baskılanma Alanı: Yüksek beklentilere sahip, katı, aşırı talepkâr ve cezalandırıcı bir aile ortamında büyüyen çocuklar yaşamlarının her alanında dikkatli ve tetikte olmayı öğrenirler (16).

Görüldüğü gibi erken dönem uyumsuz şemaların temeli çocuğun büyüdüğü aile ortamında ve ebeveynlerin davranış biçimleriyle oluşmaktadır. Örneğin şiddet eğilimi gösteren, çocuğa duygusal açıdan katı ve mesafeli duran, çocuğun ihtiyaçlarına karşı reddedici olan ebeveynlerin çocuklarında terk edilme, kötüye kullanıma, duygusal yoksunluk, sosyal içe çekilme, kusurluluk gibi şemaların gelişebileceği belirtilmektedir (14). Erken dönem uyum bozucu şemalar ve bu şemalarla baş etmeye yönelik kullanılan başa çıkma stilleri depresyon, yeme bozuklukları, panik bozukluk, kişilik bozuklukları gibi çeşitli psikolojik rahatsızlıkların yanında alkol, sigara veya madde bağımlılığı gibi yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir (19). Ball'a göre kronik madde kullanımının ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde erken dönem uyum bozucu şemaların rol oynamakta, birey aynı zamanda uyum bozucu şemayla baş edebilmek için madde kullanımına devam edebilmektedir (20). Madde bağımlılığı, bireylerin sahip oldukları uyum bozucu şemaların tetiklediği negatif duygulardan uzaklaşmak için kullandıkları başa çıkma stillerinden biri olarak ifade edilmektedir (16).

Şema terapi, madde bağımlılığı gösteren bireylerde madde kullanımının azaltılmasında ve yeniden kullanımın önlenmesinde etkili olduğu ifade edilen müdahale yaklaşımlarından biridir (16,19). Şema Terapi çocukluk ve ergenlik dönemine dayanan, dirençli bir takım psikolojik bozuklukların açıklanması ve tedavisine ilişkin bir yaklaşımdır (14). Jeffrey Young'ın geliştirdiği bilişsel davranışçı yaklaşım temelinde nesne ilişkileri ve bağlanma kuramı gibi psikodinamik yaklaşımları ve yaşantısal teknikleri de içinde barındıran şema terapi modeli, bütüncül bir yaklaşım olarak görülmektedir (21). Bu çalışmanın amacı şema terapinin alkol, sigara ve madde kullanımı üzerindeki etkililiğini inceleyen araştırmaların gözden geçirilmesi ve bundan sonra geliştirilecek kapsamlı müdahale planları ve araştırmalar için öneri sunmaktır.

Bu çalışmada, erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların yurt içi ve yurt dışı literatürde yaygınlığının; yayın yılı, yayın türü, örneklem grubu ve incelenen bağımlılığın türüne göre dağılımının ortaya konması ve bu araştırmalardan elde edilen bulguların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak desenlenen çalışmada, analiz birimi olarak şema terapinin çeşitli bağımlılık türleri üzerindeki etkililiğini konu edinen yurt içi ve yurt dışı makaleler ile lisansüstü tezler belirlenmiştir. Durum çalışmalarında temel amaç; bir durumun ya da olgunun özgün ortamı içinde keşfedilmesi, analiz edilmesi ve yorumlanmasıdır (22). Bu doğrultuda "schema therapy, addiction, şema terapi, bağımlılık" anahtar sözcükleri ile Academic Search Complete, EBSCO, ERIC, ProQuest Dissertations and Theses, Google scholar, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi (YÖK Tez Merkezi) veri tabanları ve taranmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada elde edilen veriler doküman analizi yöntemiyle analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Doküman analizi, belli bir amaç doğrultusunda ilgili yazı materyallerin incelenme ve değerlendirme işlemlerini kapsayan bir analiz türüdür. Günümüzde maliyetinin düşük olması ve uygulama avantajları nedeniyle tercih edilen bir analiz türüdür (23). Bu doğrultuda, konuyla ilgili alanyazın taraması sonucu elde edilen tüm dokümanlar öncelikle yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki gruba ayrılmış sonrasında her biri yayın yılına göre sıralanmıştır. Sonraki aşamada dokümanlar araştırmanın türü (tez-makale), çalışılan örneklem, ele alınan bağımlılık türü ve bulgulara bakımından incelenmiştir. Analiz sürecinde elde edilen bilgiler detaylıca not alınarak değerlendirilmiş ve genel çerçeveye oluşturulduktan sonra dokümanlar tekrar gözden geçirilerek analiz tamamlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliği sağlamak için birtakım kriterler kullanılmaktadır (24). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik yerine çoğunlukla alternatif kavramlar (inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık teyit edilebilirlik) tercih edilmektedir. Nitel bir araştırmada inandırıcılık ve aktarılabilirliği (iç ve dış geçerliliği) sağlayabilmek için araştırmacının verileri toplama ve analiz etme sürecinde uygun yöntem ve teknikleri kullanması, verileri olduğu gibi sunması gerekmektedir (25). Bu araştırmada inandırıcılığı sağlayabilmek adına elde edilen veriler orijinal haliyle sunulmuştur. Veriler nesnel bir biçimde yorumlanmış, okuyucuya betimsel olarak detaylı bir biçimde sunulmuştur. Böylece araştırmacının aktarılabilirliğini arttırmak amaçlanmıştır. Nitel araştırmalarda iç güvenirlik yerine tutarlılık, dış güvenirlik yerine ise teyit edilebilirlik kavramları kullanılmaktadır. Tutarlılık, farklı araştırmacıların aynı veriden aynı sonuçlara ulaşabilmesini ifade eden bir kavramdır. Teyit edilebilirlik ise toplanan verilerin ve ulaşılan sonuçların benzer ortamlarda elde edilebilme derecesini ifade eder (25). Bu araştırmada tutarlılık ve teyit edilebilirlik için verilerin analizi için öncelikle belirlenen çerçevede yayınlara ulaşılmış, daha sonra araştırmacının kavramsal çerçevesine bağlı kalarak doküman analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin elde edilmesi ve analizi basamakları ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Ayrıca incelenen makale ve lisansüstü tezlerin hepsinin ilgili veri tabanlarından araştırmacılar için ulaşılabilir olması araştırmacının teyit edilebilirliği için önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Tablo 1. Erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde kullanım bozuklukları (MKB) arasındaki ilişkiyi inceleyen yurt içi yayınlar

Kaynak	Türü	Örneklem	Konusu	Bulgular
Altuner (2021) (10)	Yüksek Lisans Tezi	Denetimli serbestlik yükümlüleri	Uyuşturucu madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların uyuşturucu madde kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.
Çalışkan (2020) (11)	Yüksek Lisans Tezi	AKB ve MKB tanısı almış yetişkinler	Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların madde ve alkol bağımlılığının şiddetiyle ilişkili olduğu saptanmıştır.
Arikan (2019) (12)	Yüksek Lisans Tezi	MKB tanısı almış 16-56 yaş arasındaki bireyler	Uyuşturucu madde kullanımı	MKB tanısı almış bireylerde erken dönem uyum bozucu şemaları ve işlev bozucu başa çıkma biçimlerinin daha fazla olduğu saptanmıştır.
Güneltay (2017) (26)	Yüksek Lisans Tezi	AKB ve MKB tanısı almış 16-56 yaş arasındaki bireyler	Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların alkol ve madde kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.
Alevsaçanlar (2015) (27)	Yüksek Lisans Tezi	MKB tanısı almış yetişkinler	Uyuşturucu madde kullanımı	Uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin daha çok uyum bozucu şemaya ve daha fazla işlevsel olmayan başa çıkma tutumuna sahip oldukları saptanmıştır.
Anlı, Can & Evren (2017) (28)	Araştırma	AKB tanısı almış yetişkin erkekler	Alkol kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların alkol kullanım bozukluğu (AKB) ve patolojik narsisizm ile ilişkili olduğu saptanmıştır.
Anlı & Can (2017) (29)	Araştırma	AKB tanısı almış yetişkin erkekler	Alkol kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların alkol kullanım bozukluğu (AKB) ile ilişkili olduğu saptanmıştır.
Hacıömeroğlu ve ark. (2015) (30)	Araştırma	MKB tanısı almış genç yetişkin erkekler	Uyuşturucu madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların uyuşturucu madde kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde kullanım bozuklukları (MKB) arasındaki ilişkiyi inceleyen yurt dışı yayınlar

Kaynak	Türü	Örneklem	Konusu	Bulgular
Pourjabar (2020) (13)	Araştırma	Üniversite öğrencileri	Madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların mükemmeliyetçilik ve madde kullanımı eğilimiyle ilişkili olduğu saptanmıştır.
Khosravani ve ark. (2016) (31)	Araştırma	MKB tanısı almış 16-56 yaş arasındaki bireyler	Madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların madde kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.
Karami ve ark. (2015) (32)	Araştırma	MKB tanısı almış bireyler	Madde kullanımı	Uyarıcı kullanan bireylerin kullananlara göre daha fazla çok erken dönem uyum bozucu şemaya sahip oldukları saptanmıştır.
Mansourijalilian ve Yazdanbaksh (2015) (33)	Araştırma	Üniversite öğrencileri	Madde kullanımı	Erken dönem uyum bozucu şemalar ve madde bağımlılığının ilişkili olduğu saptanmıştır.
Shorey ve ark. (2015) (34)	Araştırma	MKB tanısı almış yetişkinler	Madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların madde kullanımı, majör depresyon ve yaygın anksiyete bozukluğu ilişkili olduğu saptanmıştır.
Shorey ve ark. (2013) (35)	Araştırma	MKB tanısı almış yetişkin erkekler	Madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların madde kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.
Mozaffari ve ark. (2013) (36)	Araştırma	MKB tanısı almış yetişkinler	Madde kullanımı	Terk edilme ve güvensizlik şemalarının tedavi sonrasında maddeye yeniden başlama açısından bir risk barındırdığı saptanmıştır.
Bojed ve Nikmanesh (2013) (37)	Araştırma	Üniversite öğrencileri	Madde kullanımı	Madde bağımlılığının ayrılma reddedilme ve yetersiz özerklik alanındaki şemalarla ilişkisi olduğu ve bu şemaların maddeye başlamada önemli bir risk oluşturabileceği saptanmıştır.
Shorey ve ark. (2012) (38)	Araştırma	MKB tanısı almış genç yetişkinler	Madde kullanımı	Erken dönem uyumsuz şemaların opiyat kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.
Jalali ve ark. (2011) (39)	Araştırma	MKB tanısı almış yetişkinler	Madde kullanımı	Opiyat bağımlılığı olan bireylerin tüm şema boyutlarında normal bireylerden yüksek puanlar aldıkları tespit edilmiştir.
Shaghaghly ve ark. (2011) (40)	Araştırma	MKB tanısı almış yetişkin erkekler	Madde kullanımı	MKB tanısı almış erkeklerin, erken dönem uyumsuz şemalarının diğerlerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
Razavi ve ark. (2012) (41)	Araştırma	MKB tanısı almış yetişkin erkekler	Madde kullanımı	Madde bağımlılarında terk edilme, sosyal izolasyon, güvensizlik, bağımlılık, kusurluluk, duygusal yoksunluk ve güvensizlik şemalarının en baskın şemalar olduğu saptanmıştır.
Brothie Hanes ve ark. (2007) (42)	Araştırma	MKB ve AKB tanısı almış yetişkinler	Alkol ve madde kullanımı	Bazı şema kaçınmalarının alkol kullanımıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.

Bulgular

Araştırmada erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ele alan 8 yurt içi 13 yurt dışı olmak üzere toplam 21 bilimsel çalışma; yazar ve yayın yılı, araştırmanın türü, örnekleme, konusu ve ortaya konan bulgular açısından incelenmiştir.

Konula ilgili ulaşılan 8 adet yurt içi yayından 5 tanesinin yüksek lisans tezi, 3 tanesinin ise araştırma makalesi olduğu; araştırmaların yayın yıllarının 2015- 2021 arasında değiştiği görülmüştür. Bu sonuç şema terapiyle ilgili çalışmaların yurt içinde oldukça yeni bir başlangıca sahip olduğunu ve araştırma sayısının sınırlı olduğunu göstermektedir. Araştırmaların örnekleme açısından değerlendirildiğinde, tüm çalışmalarda bağımlılık tanısı almış bireylerle çalışıldığı ve bu bireylerin çoğunlukla yetişkin yaş grubunda olduğu görülmektedir. Araştırmalarda ele alınan bağımlılığın türü açısından değerlendirildiğinde 8 araştırmadan 4 tanesinde madde bağımlılığı (10, 12, 27, 30), 2 tanesinde alkol bağımlılığı (28, 29), 2 tanesinde alkol ve madde bağımlılığının birlikte (11, 26) ele alındığı görülmektedir. Elde edilen bulgular açısından değerlendirildiğinde; incelenen tüm bulguların erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde kullanım bozukluğu arasındaki ilişkiye işaret ettiği görülmektedir.

Araştırmada erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol ve madde bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ele alan 13 adet yurt dışı çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmaların tamamının araştırma makalesi türünde olduğu ve yayın yıllarının 2007- 2021 arasında değiştiği görülmüştür. Bu sonuç; erken dönem uyumsuz şemalar ve bağımlılık ilişkisini ele alan yurt dışı çalışmaların yurt içindekilere göre daha eski bir başlangıca sahip olmakla birlikte yurt dışında yürütülen çalışma sayısının da sınırlı olduğunu göstermektedir.

Araştırmaların örnekleme açısından değerlendirildiğinde; 3 çalışmada üniversite öğrencileriyle (13,33,37), diğer 10 çalışmada ise bağımlılık tanısı almış bireylerle çalışıldığı ve bu bireylerin çoğunlukla yetişkin yaş grubunda olduğu görülmüştür. Araştırmalarda ele alınan bağımlılığın türü açısından değerlendirildiğinde 13 araştırmadan 12 tanesinde erken dönem uyumsuz şemalar ile uyuşturucu madde bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelendiği, sadece 1 araştırmada (42) alkol ve madde bağımlılığının birlikte ele alındığı görülmüştür. Erken dönem uyumsuz şemalar ile alkol bağımlılığı ilişkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmalardan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; erken dönem uyumsuz şemalar ile madde bağımlılığı, uyuşturucu maddeye yeniden başlama riski, madde kullanım eğilimi ve alkol kullanımıyla ilişkili olduğu görülmektedir.

Tartışma

Araştırma kapsamında incelenen yurt içi ve yurt dışı çalışmaların sonuçlarının tamamı erken dönem uyumsuz şemaların bireylerin madde, alkol veya sigara kullanımıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca araştırmaların sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; erken dönem uyumsuz şemaların alkol ve madde kullanımının yanı sıra patolojik narsizm, anksiyete bozukluğu, majör depresyon, mükemmeliyetçilik, maddeye yeniden başlama gibi değişkenlerle ilişkili olduğu; alkol ve madde bağımlılığı gösteren bireylerde uyum bozucu başa çıkma tutumlarının diğer bireylere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

İncelenen araştırmalarda çoğunlukla yetişkin yaş grubundaki örneklemeler çalışıldığı görülmüştür. Alkol, madde ve sigara kullanım yaşının giderek düştüğü ve özellikle ergenlik döneminin bu tür bağımlılıklar için en riskli gelişimsel dönem olduğu göz önünde bulundurulduğunda çocuk ve ergen katılımcılarla yürütülen çalışmaların yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Öte yandan erken dönem uyumsuz şemaların ergenlerde duygu düzenleme (43), uyum sorunları (44) ve depresyon, OKB, anksiyete gibi ruhsal sorunlarla (45) ilişkili olduğunu gösteren alanyazın bulguları mevcuttur. Bu değişkenlerin alkol ve madde kullanım bozuklukları için birer risk faktörü olduğu göz önünde bulundurulduğunda; ergenlerde erken dönem uyumsuz şemalarla ilgili müdahale çalışmalarının bağımlılığa yönelik koruyucu bir etkiye sahip olacağı düşünülebilir. Bununla birlikte gerek yurt içi gerek yurt dışı alanyazında şema terapinin alkol ve madde bağımlılığı üzerindeki etkililiğine yönelik deneysel çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olması önemli bir bulgudur (46,47). İlgili yurt içi araştırmada şema terapinin sigarayı kullanma davranışının yanı sıra kişilik

sorunlarının çözümünde de etkili bir yaklaşım olduğu ancak şema terapinin etkililiğine yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu vurgulanmıştır. Ancak yurt içi alanyazında şema terapinin alkol ve madde kullanım bozukluğu üzerindeki etkililiğine yönelik herhangi bir deneysel çalışmaya rastlanmamış; yurt dışı alanyazında ise sadece bir çalışmaya ulaşılmıştır (47). Buradan hareketle şema terapinin gerek bağımlılık davranışı gerekse başka psikolojik değişkenler üzerindeki etkililiğine yönelik daha fazla deneysel çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Öte yandan incelenen araştırmalardan elde edilen bulguların tamamının nicel bulgu olduğu görülmüş ve konuyla ilgili nitel araştırma bulgusuna rastlanamamıştır. Bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda veri zenginliği açısından nitel bulguların da ortaya koyulması önerilmektedir.

Şema Terapi modeli, bilişsel davranışçı temelini yanında bağlanma kuramı, nesne ilişkileri kuramı, Gestalt ve yaşantısal teknikleri de bütünleştirerek zenginleşen yeni bir yaklaşımdır. Son yıllarda araştırmacılar tarafından ilgi odağı olan şema terapi, pek çok psikolojik sorunun tedavisi için bir etkili bir model olarak görülmektedir. Bu nedenle şema terapi temelli kapsamlı müdahale programlarının geliştirilerek okullarda ve sağlık kurumlarında uygulanmasının önleyici ve iyileştirici ruh sağlığı hizmetleri bakımından işlevsel olabileceği düşünülmektedir. İlgili araştırmalarda alkol ve madde bağımlılığında bazı şemaların önemli rol oynadığı, ebeveyn tutumlarının bu şemaların oluşumdaki rolü göz önünde bulundurulduğunda, bağımlılıkla ilgili çalışmalarda ebeveynlerin özelliklerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır (24). Ayrıca toksik ebeveynlik tutumlarının iyileştirilmesine yönelik aile eğitimleri ve müdahalelerle bağımlılık riski taşıyan çocuklara dönük önleyici bir psikososyal müdahale hizmeti sağlanabileceği ifade edilmektedir (23). Buradan hareketle, okullarda hem öğrencileri hem de ebeveynleri kapsayan şema terapi temelli psikolojik danışma müdahalelerinin okul psikolojik danışmanları tarafından uygulanmasının hem risk altındaki öğrencilerin korunması hem de bağımlı öğrencilerin bağımlılık davranışlarının azaltılması ve baş etme becerilerinin güçlendirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

1. Ögel K. Madde Bağımlılığında Tedavi. İstanbul: IQ Yayınları, 2000.
2. Ögel K. Bağımlı Aileleri İçin Rehber Kitap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
3. APA. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Text Revision (DSM-5-TR). Washington DC: American Psychiatric Association, 2022.
4. WHO. Call for pictorial warnings on tobacco packs. <https://www.who.int/news/item/11-12-2010-call-for-pictorial-warnings-on-tobacco-packs> 2010. (Accessed 2.08.2023).
5. Brewerton T D, Brady K. The role of stress, trauma, and PTSD in the etiology and treatment of eating disorders, addictions, and substance use disorders. Brewerton TD, Dennis AB (Eds.), Eating Disorders, Addictions and Substance Use Disorders: Research, Clinical and Treatment Perspectives. Berlin: Springer Verlag, 2014; 379-404.
6. Edwards A C, Ohlsson H, Lannoy S et al.. Shared genetic and environmental etiology between substance use disorders and suicidal behavior. Psychol Med 2023; 53(6): 2380-2388.
7. Scheier L M, Shigeto A. Developmental cascades in studies of adolescent and young adult substance use etiology: A systematic review. Addict Behav Rep 2022; 15: 100420.
8. Tarter R. E, Horner M, Ridenour T. Developmental perspective of substance use disorder etiology. Shaffer HJ, LaPlante DA, Nelson SE (Eds) APA Addiction Syndrome Handbook, Vol. 1. Foundations, Influences, and Expressions of Addiction. Washington DC: American Psychological Association, 2012:261-287..
9. Trucco E M, Hartmann S A. Understanding the etiology of adolescent substance use through developmental perspectives. Child Dev Perspect 2021; 15(4): 257-264.
10. Altuner Ö. Madde Kullanımı Nedeniyle Denetimli Serbestlik Tedbiri Altında Bulunan Bireylerin Şema Terapi Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2021.
11. Çalışkan M. Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Benlik Algısının Alkol ve Madde Kullanımı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
12. Arıkan M. Madde Bağımlılarının Erken Dönem Uyumsuz Şemaları ve İşlev Bozucu Baş Etme Biçimleri: Şema Terapi Perspektifinde Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

13. Pourjabar H. The relationship between maladaptive schemas, perfectionism, and self-expression with students' tendency to substance abuse. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies* 2020; 1(1): 7-8.
14. Young J. *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime And Difference In Late Modernity*. London: Sage Publication, 1999.
15. Shorey R C, Stuart G L, Anderson S. Early maladaptive schemas among young adult male substance abusers: a comparison with a nonclinical group. *J Subst Abuse Treat* 2013; 44(5): 522-527.
16. Young J E, Klosko J S, Weishaar M E. *Schema Therapy: A Practitioner's Guide*. NewYork: Guilford Press, 2003.
17. Rafaeli E, Bernstein DP, Young J E. Şema Terapi Ayırıcı Özellikler, M Şaşıoğlu, H A Karaosmanoğlu, N Azizlerli (Çevirenler). 1. Baskı, İstanbul: Psikonet Yayınları, 2013.
18. Young J E, Klosko J S. *Hayatı Yeniden Keşfedin*, S Kohen, D Güler (Çevirenler). İstanbul: Psikonet Yayınları, 2019.
19. Young J. *Cognitive Therapy For Personality Disorder: A Schema-Focused Approach*. 3rd Edition, Sarasota FL: Professional Resource Exchange, 1990.
20. Ball S A. Comparing individual therapies for personality disordered opioid dependent patients. *J Personal Disord* 2007; 21: 305-321.
21. Moran M. Psychotherapy for BPD gets growing evidence base. *Psychiatric News* 2007; 42(2): 26.
22. Paker T. Durum çalışması. Seggie F N, Bayyurt Y (Ed). *Nitel Araştırma, Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
23. Bowen G A. Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal* 2009; 9(2): 27-40.
24. Başkale H. Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 2016; 9(1): 23-28.
25. Sönmez V, Alacapınar F G. *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.
26. Güneltaş S. Alkol ve Madde Bağımlılığı ile Erken Yaş Dönemi Uyum Bozucu Şemalar Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
27. Alevsacanlar S. Madde Bağımlılarında Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Şema Sürdürücü Başa Çıkma Davranışları: Şema Terapi Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
28. Anlı İ, Can Y, Evren C. Erkek alkol kullanım bozukluğu hastalarında patolojik narsisizmin erken dönem uyumsuz şemaların gelişimi üzerindeki etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2017; 9(1): 63-74.
29. Anlı İ, Can Y. Alkol kullanım bozukluklarında erken dönem uyumsuz şemaların üstesinden gelme biçimleri: şema terapi çerçevesinde bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2017; 18(32): 15-31.
30. Hacıömeroğlu B, Ak M, Garip B, Çınar A, Congoloğlu E. The role of early maladaptive schemas and coping strategies in substance dependence. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research* 2015; 3(3): 162-170.
31. Khosravani V, Seidisarouei M, Alvani A. Early maladaptive schemas, behavioral inhibition system, behavioral approach system, and defense styles in natural drug abusers. *Polish Annals of Medicine* 2016; 23(1): 6-14.
32. Karami Z, Massah O, Forhoudian A, O'jei A. Early maladaptive schemas in opiate and stimulant users. *Iran Rehabil J* 2015; 13(2): 10-15.
33. MansouriJalilian A, Yazdanbakhsh K. Prediction of substance abuse based on early maladaptive schemas and perfectionism among students. *Research on Addiction Quarterly Journal of Drug Abuse* 2015; 8(32): 42-49.
34. Shorey R C, Elmquist J, Anderson S, Stuart G L. The relationship between early maladaptive schemas, depression, and generalized anxiety among adults seeking residential treatment for substance use disorders. *J Psychoactive Drugs* 2015; 47(3): 230-238.
35. Shorey R C, Stuart G L, Anderson S. The early maladaptive schemas of an opioid-dependent sample of treatment seeking young adults: A descriptive investigation. *J Subst Abuse Treat* 2012; 42(3): 271-278.
36. Mozaffari E, Khaledian M, Taghavi, F. The relationship between early maladaptive schemas of cuts-exclusion and slip among addicts abusing drugs under methadone maintenance treatment. *International Letters of Social and Humanistic Sciences* 2013; 13: 67-74.
37. Bojed F B, Nikmanesh Z. Role of early maladaptive schemas on addiction potential in youth. *International Journal of High Risk Behaviors and Addictation* 2013; 2(2): 72-76.
38. Shorey R C, Stuart G L, Anderson S. The early maladaptive schemas of an opioid-dependent sample of treatment seeking young adults: A descriptive investigation. *J Subst Abuse Treat* 2012; 4(3): 271-278.
39. Jalali M R, Zargar M, Salavati M, Kakavand A R. Comparison of early maladaptive schemas and parenting origins in patients with opioid abuse and non-abusers. *Iran J Psychiatry* 2011; 6(2): 54-60.

40. Shaghaghly F, Saffarinia M, Iranpoor M, Soltanynejad A. The relationship of early maladaptive schemas, attributional styles and learned helplessness among addicted and non-addicted men. *Addict Health* 2011; 3(1-2): 45-52.
41. Razavi V, Soltaninezhad A, Rafiee A. Comparing of early maladaptive schemas between healthy and addicted men. *Zahedan Journal of Research in Medical Sciences* 2012; 14(9): 60-63.
42. Brotchie J, Hanes J, Wendon P, Waller G. Emotional avoidance among alcohol and opiate abusers: The role of schema-level cognitive processes. *Behav Cogn Psychother* 2007; 35(2): 231-236.
43. Arı Sİ. Obez Ergenlerin Erken Dönem Bilişsel Şemalarının ve Duygu Düzenleme Becerilerinin Karşılaştırılması Olarak İncelenmesi. Doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
44. Bitane B S. Ergenlerin Algıladıkları Ebeveyn Psikolojik Kontrolü, Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Uyum Sorunları İlişkisinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019.
45. Balaban G, Bilge Y. Ergenlerde görülen ruhsal bozukluklar ve erken dönem uyumsuz şemalar: Cinsiyetin düzenleyici rolü. *Anadolu Psikiyatri Derg* 2020; 21:6, 600-608.
46. Bal F. Şema terapinin sigarayı bırakma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 2019; 6(1): 187-199.
47. Pourpashang M, Mousavi S. The effects of group schema therapy on psychological wellbeing and resilience in the clients under substance dependence treatment. *Journal of Client-Centered Nursing Care* 2021; 7(2): 159-166.

Yazar Katkıları: Tüm yazarlar ICMJE'in bir yazarda bulunmasını önerdiği tüm ölçütleri karşılamışlardır
Etik Onay: Bu çalışma için ilgili Etik Kurul onayına gerek yoktur.
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.
Finansal Destek: Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.
Author Contributions: All authors met criteria recommended by ICMJE for being an author
Ethical Approval: Ethical approval was not required for this study.
Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The authors have declared that there is no conflict of interest.
Financial Disclosure: Authors declared no financial support